

Tartu universitet
Institutionen för germansk, romansk ock slavisk filologi
Avdelningen för nordisk filologi

Glokal, ogooglebar, pixlig ...

Mönster i ordbildning hos nya svenska adjektiv under 2000-talet

Bacheloravhandling av Darja Katjužanskaja

Handledare: Niklas Henriksson

Vårterminen 2013

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	2
1.1	Syfte och frågeställningar	3
2	VIKTIGA BEGREPP	4
2.1	Adjektiviska egenskaper och funktioner	4
2.2	Nyord	5
2.2.1	Ordbildning	7
2.2.1.1	Sammansättning	7
2.2.1.2	Betydelse av sammansättningar	8
2.2.1.3	Avledning	10
2.2.1.4	Lånord	12
2.2.2	Betydelseförändring	12
3	MATERIAL, METOD OCH BEGRÄNSNINGAR	15
4	ANALYS	18
4.1	Ordbildning	18
4.1.1	Avledningar	18
4.1.2	Sammansättningar	21
4.1.3	Kontamination	24
4.2	Betydelseförändring	24
5	RESULTAT OCH DISKUSSION	28
6	LITTERATURLISTA	30
7	BILAGA 1	32
8	RESÜMEE	34

1 Inledning

”Språket är samhällets spegel” hör man ibland säga och det är en mycket träffande definition av språket om man tar hänsyn till nya ord. Genom nyord kan man få en bild av vad som är aktuellt i samhället - nya företeelser, uppfinningar, händelser, attityder skapar en gynnsam grogrund för nya språkliga uttrycksbehov.

Det är Språkrådet i Sverige, en del av språkmyndigheten Institutet för språk och folkminnen, som har regeringens uppdrag att ha ansvar för svensk språkvård och som fungerar som det officiella språkvårdsorganet (Språkrådet¹). De har bland annat till uppgift att följa språkets utveckling, observera och registrera nyord. Folk i Sverige har möjlighet till att föreslå sina egna språkliga varianter genom att skicka förslag på nybildade ord till Språkrådet. Dessutom håller Språkrådet året runt på att samla in nya ord och uttryck genom medier med dagstidningar som den viktigaste källan. Insamlat material bidrar till en sammanfattad årslista över de mest aktuella nyorden i svenskan med förklaring av deras betydelse.

Vid en snabb genomgång av alla nyord publicerade av Språkrådet under period 2000 till 2012 märker man att den mest omfattande gruppen av nyord är substantiv (över 400 ord). Därefter kommer verb (ca 70), på tredje plats kommer adjektiv med 23 belägg och därefter olika typer av förkortningar. Den här uppsatsen kommer att handla om bara en del av nyord – de som tillhör ordklassen adjektiv. Valet och begränsningar kommer att motiveras i avsnittet ”Metod och material”.

Uppsatsen har följande disposition: den teoretiska delen kommer att redogöra för de viktigaste begreppen och utgångspunkterna för undersökningen, samt ge en översikt över ordbildning, vars olika aspekter kommer att presenteras. Materialet och metoden för undersökningen diskuteras i motsvarande avsnitt. Därefter följer en analys av aktuella adjektiv och i det avslutande avsnittet dras slutsatser dras.

¹ www.sprakradet.se (Hämtad 2013-05-20)

1.1 Syfte och frågeställningar

I den här uppsatsen bildar nybildade adjektiv publicerade av Språkrådet under period 2000 till 2012 utgångspunkt för en beskrivning av moderna ordbildningstendenser hos adjektiv. Den huvudfråga som jag ställer inom det här arbetet och vill få svar på är följande: Enligt vilka morfologiska, syntaktiska och semantiska mönster bildas nya adjektiv i svenskan?

Materialet för min undersökning hämtas från Språkrådets nyordslistor publicerade under de sista 12 åren vilket innebär att det är ganska osannolikt att något liknande arbete har blivit utfört just med de orden. På det sättet är syftet med denna uppsats att genomföra analys av de nyaste orden.

2 Viktiga begrepp

2.1 Adjektiviska egenskaper och funktioner

Svenska Akademiens Språklära (vidare: SAS²) anger att adjektiven utgör mellan ca 5 och 10 procent av de olika orden i en text (SAS:76). Lena Eriksson redogör i sitt specialarbete för en undersökning gjord av Hultman år 1975 som visar att modern informationstext består av endast 7 procent adjektiv. Det innebär att adjektiv är den minsta av de tre primära ordklasserna (substantiv, verb, adjektiv) (Eriksson, 2008:10).

Svenska Akademiens grammatik (vidare: SAG³) skiljer på adjektiv som betecknar centrala egenskaper å ena sidan och stabila samt temporära egenskaper å den andra. Den första typen delas vidare in i grupper där adjektiv uttrycker dimension och form (*stor, bred*), ålder (*ung*), färg (*grön*), annan fysisk egenskap (*lätt*), hastighet (*snabb*), värde (*billig*), sinnelag (*artig*). Adjektiv med stabila egenskaper betecknar egenskaper som har lika lång livslängd som det huvudord adjektivet syftar på eller i alla fall som har lång varaktighet (ex. *argsint*). I fall adjektivet anger temporära egenskaper betecknar dessa kortare varaktighet (ex. *arg*) (SAG2:154-155).

I svenskan hör också vissa particip till adjektiv och räknas då som verbavledda adjektiv (SAS:155). I vissa fall kan det dock ifrågasättas om participet fyller adjektiviska eller verbala funktioner. Malmgren (1990) har gjort en undersökning om adjektiviska funktioner i svenskan och är övertygad om att det absoluta villkoret för att perfektparticip ska fungera som adjektiv är att det är icke-gränsrelaterat och med detta menas bland annat att det fortfarande uttrycker tillstånd. Han ger följande exempel på en verbal funktion: *huset är (nyligen) byggt* och den adjektiviska funktionen exemplifieras med *han är förvånad*. Det förra exemplet illustrerar en koppling till tid, alltså husets färdigställande kan tänkas ha någon tidpunkt, medan det senare inte ger någon föreställning om när personen började förvånas. Dessutom ska det adjektiviska participet fylla kravet på att ingen annan verbform eller particip kan ge samma uttrycksmöjligheter. I de fall där presensparticip framträder i en adjektivisk

² Utgiven av Svenska Akademien, Stockholm 2003

³ Utgiven av Svenska Akademien, Stockholm 1999

roll pekar Malmgren med några förbehåll på att det ska ha förmågan att fungera som predikativ efter *vara*. (Malmgren, 1990:40-56). SAG2 anger också att adjektiviska particip kan bestämmas av *inte längre/fortfarande* som i följande exempel: dörren är (inte längre/fortfarande) stängd (SAG2:593).

2.2 Nyord

Man kan tycka att det inte finns någon strikt definition på nyord eftersom ordet verkar vara genomskinligt, alltså de båda enkla fonemen ”ny” och ”ord” är kända av alla svensktalande och sammansättning *nyord* är bildad enligt ett typiskt svenskt ordbildningsmönster. Andra exempel på genomskinliga sammansättningar är *helgdag* – ’dag under en helg’ och *daghem* – ’hem under dagen’ (Thorell, 1981:6). Men i praktiken innebär *nyord* inte bara nya ord. Att språkbrukare hittar på nya möjligheter och uttryckssätt innebär inget självklart tillägg till språkets sparböss, utan ofta är det snarare fråga om tillfälliga engångsord.

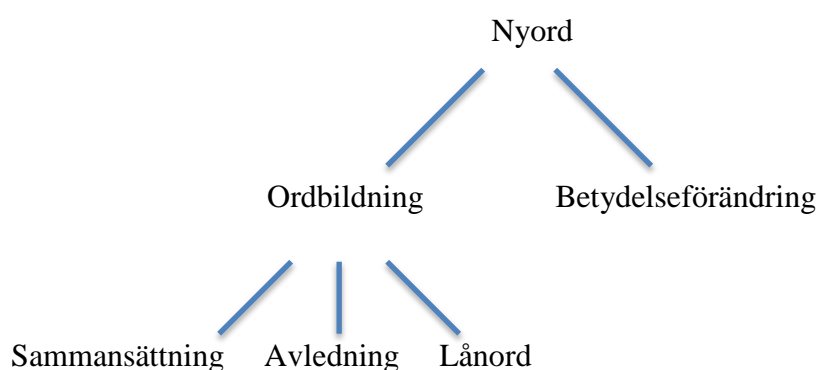
Inom semantiken brukar man prata om bland annat konventionalitet hos uttryck. Med det menas ”uppfattning om det korrekta sättet att handla i en viss gemenskap” (Sjöström, 2001:18). Alltså måste språkbrukare använda ett och samma uttryck för att höra till en och samma språkliga gemenskap. Exempelvis är alla språkbrukare eniga om att *bil* betecknar ett visst slags fordon och på det sättet har *bil* en konventionell betydelse (Sjöström, 2001: 17-18). I detta avseende kan ett nyords betydelse sakna samstämmighet i det språkliga samfundet pga. att ordet inte har hunnit nå den nivå som leder till en konventionell betydelse.

Det måste ske en sorts etableringsprocess för att ordet ska kunna betraktas som lexikaliserat. Inom det stora projektet ORDAT om ordförrådets utveckling 1800-2000 betraktar Malmgren begreppet lexikalisering både på den enskilda individens nivå och inom språksamfundet. Den förstnämnda aspekten innebär att språkbrukaren har sitt egna mentala lexikon vilket gör att hon inte ständigt behöver skapa nya uttryckssätt, istället kan hon direkt ”ta fram” det direkt ur sitt ordförråd. Detta är till skillnad från samfundsnivå då orden är lexikaliserade hos en stor majoritet av språkbrukarna. Med lexikalisering förstås i regel den senare aspekten (Malmgren, 2000:18). Med andra ord kan man säga att lexikaliserade ord är de som i någon mån har genomgått en

utvecklingsprocess inom språket och inte behöver förklaras utan deras betydelse är känd av språkbrukare, vilket ofta kännetecknas av att ordet förekommer i ordböcker. Skapande av nyord borde i det fallet betyda det första steget mot lexikalisering, dock inte om det är fråga om engångsord.

Orsaker till att nyord skapas är att man behöver uttrycksmöjligheter för nya egenskaper, företeelser och handlingar vilka uppstår på grund av att samhället utvecklas och värderingar förändras. Förändringar av attityder kräver också förändringar av uttryck eftersom gamla ord upplevs som ofullständiga, har en felaktig laddning eller är för abstrakta. Man ersätter exempelvis inhemska ord med inlånade för att man tycker att det främmande ordet låter finare eller för att slippa uttrycka något som är pinsamt.

Det vanliga inom ordbildningsläror är att man koncentrerar sig på två typer av nyordbildning: sammansättning och avledning (ex. Thorell, 1981). Men begreppet nyord kan ses som något bredare. Förutom sammansättningar och avledningar kan enligt Malmgren även lånord betraktas som nyord. Dessutom är betydelseförändringar hos tidigare etablerade ord samt andra lexikala förändringar är viktiga (Malmgren, 2000:2). Med utgångspunkt i Malmgrens syn har jag sammanställt följande figur för att illustrera hur nyord kan klassificeras, vilket även kommer att bli utgångspunkt för analysen i denna uppsats:

När det gäller ordbildning kan ovanstående fördelning utvidgas genom att man skiljer mellan inhemsk och främmande ordbildning, preciserar på vilket sätt orden lånas in i språket eller som Wessén behandlar ordbildning som ordets övergång till en annan ordklass eller vokal- och konsonantväxling som bidrar till ändringar i ordförrådet

(Wessén, 1965). Söderbergh nämner bland annat kontamination som ett ordbildningssätt och detta sätt innebär en sammanblandning av betydelsebesläktade ord eller det betecknar gränsen mellan exempelvis abstrakta och konkreta ting. Så kan exempelvis kont som ligger på gränsen mellan abstrakt och konkret bildar adjektivet *konstrakt* (Söderbergh, 1968:180).

2.2.1 Ordbildning

För svenskans del är det vanligt att ordbildningen sker genom redan existerande ord och ordelement. På det sättet är ordbildning med hjälp av s.k. ”lediga” rotmorfem som inte uppbär någon betydelse men uppfyller fonologiska krav på språknormen är sällsynt (Thorell, 1981:14). Undantagsvis förekommer dock nyord som *mygel* och *mysa* i det svenska ordförrådet. Helt nybildade enmorfemiga ord kommer in som lån från andra språk eller de bildas i dialekter eller i barnspråk (Liljestränd, 1993:9).

Nya ord bildas ofta efter etablerade mönster för nybildning. Exempel på ett sådant mönster är regressiv avledning som behandlas i avsnittet om avledningar. Inom ordbildning finns också begrepp produktivitet som kännetecknar någon slags effektivitet hos bildningselement. Det räcker att ett enda ord bildas med hjälp av ett bildningsmorfem under de senaste 50 åren för att man skulle kunna prata om produktivitet (Malmgren, 2001:4).

I det följande avsnittet kommer de vanligaste ordbildningssätten för adjektiv att presenteras, nämligen sammansättning, avledning och lånord.

2.2.1.1 Sammansättning

En sammansättning bildar ett adjektiv under förutsättning att efterleden är ett adjektiv, däremot kan förleden vara ett substantiv, vilket är det vanligaste inom svensk ordbildning, men också adjektiv, verb, pronomen, adverb och prepositioner förekommer som förled (SAS:81). Svenskan liksom andra germanska språk har bra förutsättningar för bildandet av sammansättningar och därför är det vanligare med nybildade sammansättningar i germanska språk än i t.ex. slaviska språk (Liljestränd, 1993:32). Sammansättningar brukar bestå av minst två morfem, men inte alltid bildas de på ett naturligt sätt genom att sätta samman för- och efterled utan blir ett resultat av

förkortning från flerledade sammansättning – *dagligvaruhandel* utbrytas till *dagligvara*. Malmgren kallar detta bildningsmönster för retrograd sammansättning (Malmgren, 2000:11).

2.2.1.2 Betydelse av sammansättningar

En sammansättning sammanfattar på ett kortare sätt en motsvarande fras eller mening. Johannisson poängterar att den moderna ordbildningen ” [...] hänger samman med tidens strävan efter rationalisering och effektivitet. Målet [] skulle kunna anges så här: klarhet, knapphet, koncentration.” (Johannisson, 1975:200). Sammansättningar uppfyller detta krav på korthet vid sådana tillfällen: göra polisanmälan, anmäla för polisen = polisanmäla (1975:196-197). Johannisson menar också att tidningar bidrar till nybildningar genom rubriksättningen som ofta med sin korthet strävar efter nyfikenhet hos läsarna (1975:197).

Som det tidigare har nämnts kan sammansättningens betydelse framgå genom att man utvidgar den till en längre fras. Men problemet uppstår vid sådana ord som inte är genomskinliga. Nedan i tabellen finns det gott om exempel på att sammansättningens betydelse inte är självklar och dessutom kan inget bestämt mönster iaktas i samband med parafraseringen:

Sammansättning	Parafras
<i>handväska</i>	väska som man bär i handen
<i>damväska</i>	väska speciellt avsedd för damer
<i>damkör</i>	kör som består av damer
<i>gospelkör</i>	kör som sjunger gospel
<i>gospelmusik</i>	musik av typen gospel
<i>orgelmusik</i>	musik som spelas på orgel
<i>orgelpipa</i>	pipa i/för orgel
<i>fredspipa</i>	pipa som man röker i för att bekräfta fred

Tabell 1. Sammansättningar med parafraser (semantiska relationer i fetstil). (Dahllöf, 1999 *Språklig betydelse*)

Sammansättningarna *handväska* och *damväska* med ett och samma efterled kan uppfattas att ha ett och samma mönster vid parafrasering, men så är inte fallet, man kan inte exempelvis tillämpa mönstret 'speciellt avsedd för' i sammansättningen *handväska*.

Skulle man bilda nya ord som *fredskör* eller *handmusik*, är betydelsen oklar och utan specificering kan man inte gå vidare med tolkningen att de är bildade enligt mönstret *som har något att göra med* (ex. musik som har något att göra med händer). Den mer specifika betydelsen blir i sådana fall beroende av kontexten (Dahllöf, 1999:67-68).

Förhållandet mellan lederna indelar sammansättningar i två huvudtyper: kopulativa och determinativa. Då lederna är jämställda och kan bytas ut mot ett "och" mellan varandra kallas de för kopulativa (*sötsur, blågula*). Determinativa sammansättningar i sin tur innebär att bileden bestämmer och modifierar huvudledens betydelse (*iskall, handmålad*) (Söderbergh, 1968:21-23). Vid parafrasering av determinativa adjektiviska sammansättningar finns det flera möjligheter som jag för översiktlighetens skull har satt in i tabellen nedan:

Syntaktisk typ som ersätter determinativ sammansättning	Betydelse av bileden	Exempel
huvudord + prepositionsuttryck	föremål för eller resultat av en verksamhet som uttrycks genom huvudleden	öronbedövande (preposition: av)
	fördel för/skydd mot	bacillskyddande (preposition: mot, för)
	medel eller verktyg för huvudleden	handmålad (preposition: med)
	utsträckning av huvudledens giltighet	bensinsnål, vattensäker, klädmedveten

som har/med + adjektivbestämt substantiv		benelegant, hårfager
adjektiv + infinitiv		svårförståelig
huvudled + (lik) som + bileden		brandgul, iskall
substantiv + adjektiv	genom bileden anges huvudledens storlek eller utsträckning	timslång
motsatt ordningsföljd mellan lederna	relativt läge eller relativ riktning	förspänd, medräknad

Tabell 2. Möjligheter av parafrasering vid tolkning av adjektiviska sammansättningar (min sammanfattning baserad på Söderbergh, 1968:23-28)

2.2.1.3 Avledning

Avledningar bildas oftast av substantiv eller verb med hjälp av prefix (*o-*, *in-*, *a-*, *in-*, *im-* m.fl.; ex. *oklar*, *indirekt*) eller suffix. Medan prefix läggs till ett adjektiv för att skapa ett nytt, kan adjektivbildande suffix läggas till andra ordklasser. De har flera funktioner och kan till exempel uttrycka existens med betydelsen 'som har' eller 'är försedd med' och som bildas med hjälp av *-(a)d/t* och *-ig* (*enarmad*, *trendig*) (SAS:81). Dessutom kan suffix ge passiv eller aktiv betydelse åt adjektiv som exempelvis i *pratsam person*, som betecknar en person som pratar ofta till skillnad från *ätbar svamp* där det är fråga om svamp som man kan äta (SAG 2:179). Adjektiv bildade med hjälp av suffixet *-bar* brukar kallas passiva möjlighetsadjektiv, respektive suffixet *-sam* definierar adjektiv som aktiva fallenhetsadjektiv (Thorell, 1981:123).

Det är just suffix som markerar tillhörighet till en ordklass. Nedan i tabellen följer exempel på adjektivbildande suffix med deras betydelse hämtade ur SAS:

Suffix	Betydelse	Exempel
-enlig, mässig	som följer, som motsvarar kraven på	normenlig, yrkesmässig
-aktig, -artad	som liknar, som för tanken till	gummiaktig, lavinartad
-(i)sk	som har egenskapen att vara/att ha att göra med	japansk, fotografisk, akustisk
-bar, -lig, -abel	som kan göras	njutbar, förklarlig, diskutabel
-aktig, -ig, -sam, -sk, -ant, -(a)tiv	tendens, fallenhet om person, sak eller sakförhållande	slösaktig, klängig, sparsam, glömsk, intrigant, informativ, attraktiv

Tabell 1 *Exempel på adjektivbildande suffix presenterade i SAS:81-82 (min sammanfattning)*

Genom att en avledning bildas med hjälp av suffix eller prefix, kan det bidra till flera processer i språket. Nämligen bidrar nyord till ökning av vissa ordtyper i antal och betydelse och på det sättet skapas nya förutsättningar för ordbildning. Alltså leder nya ord till nya relationer inom språkssystemet och resultatet är i sin tur att nya ord bildas (Thorell, 1981:6).

Ett gränsfall mellan avledning och sammansättning är den regressiva avledningen som kännetecknas av omvänd ordbildning. Det innebär att ordet som uppfattas som avledning blir grundordet i den nya bildningen. Exempel på regressiv avledning hos adjektiv är *rattfull* bildat från *rattfyllerist* (alternativt *rattfylleri*), *livsglad* från *livsglädje*. Förutsättningen är dock att tidigare skapad analogisk avledning tjänar som mönster (Thorell, 1981:87-89, Malmgren 2000:9).

2.2.1.4 Lånord

Lånord kommer in i språket i sin helhet eller som delar av ord, men också som översättningslån och betydelselån. Till skillnad från tidigare skeden i språkhistorien då franska och tyska var primära källor till lån i svenskan är det engelskan som dominerar idag. Översättningslån innebär att ordet tas över från ett främmande språk genom att det översätts led för led – eng. *boyfriend* – sv. *pojkvän*. Vid betydelselån bevarar man originalordets betydelse som i följande exempel: eng. *grass root* – sv. *gräsrot* (vanlig människa) (Liljestrand, 1993:32). En förklaring till engelsk inlån är att man behöver uttryck för nya företeelser som inte fanns tidigare. I andra fall lånar man ord trots att det existerar en inhemsk motsvarighet och anledningen till detta kan vara att långivande språk har högre prestige eller man är i behov av stilistiska nyanseringar och nya konstruktionstyper (Malmgren, 2000:5). Med tiden anpassas lånord genom att överta svenskans fonetiska, ortografiska och böjningsregler (Malmgren, 2000:6)

2.2.2 Betydelseförändring

Ett ord kan räknas som nytt även om det behåller sin form, men med tiden börjar betyda något annat än tidigare. Det finns många undersökningar om varför betydelser ändrar sig hos orden, man försöker hitta orsaker till fenomenet. I det här avsnittet ska jag med hjälp av Sören Sjöströms bok *Semantisk förändring* (2001) presentera grundläggande begrepp inom forskningsfältet semantik, läran om språklig betydelse.

Varför ändrar orden sina betydelser? Sjöström ger exemplet *fallskärm* som i tillägg till sin konventionella betydelse som 'anordning som minskar fallhastigheten vid uthopp från flygplan' har fått en ny metaforisk, d.v.s. överförd betydelse 'generöst ekonomiskt avgångsvederlag'. Orsaken till denna betydelseförändring är enligt Sjöström att det har uppstått ett behov av ett nytt uttryck i språket, eller att man vill lyckas med sitt yttrande på ett bättre sätt (2001:11-12). Vidare skiljer Sjöström mellan egenskaper i språket och icke-språkliga kulturella förändringar som orsaker till semantisk förändring. En mycket omfattande studie om orsaker till betydelseförändring har gjorts av Stern 1931. Jag ska kort presentera hans 7 olika klasser av semantisk förändring med stöd av Sjöströms sammanfattning. Med referent i detta sammanhang menas det sakförhållande som ett ord syftar på (Sjöström,

2001:17). Kursiv stil markerar det svenska namnet på varje klass enligt Sjöströms översättning:

Den första klassen, *Ersättning*, är den enda icke-språkliga orsaken till betydelseförändring. Till denna klass hör huvudsakligen förändringar utanför språket som leder till förändringar hos referenten genom att det placeras i en känd kategori och tillämpa uttryck som används för denna kategori. Den första underklassen betecknar faktiska förändringar hos referenten (som funktion, tillverkningsätt, utseende m.fl.) som uppstår exempelvis genom den tekniska utvecklingen. Exempelvis har ordet skepp andra egenskaper idag men fortfarande heter det skepp. Den andra underklassen är förändring av kunskap hos mänskligheten och exempel på detta är elektricitet och solsystem. Den sista underklassen innebär förändring i attityd till referenten som till exempel det svenska *folkhemmet*.

Den andra klassen, *Analogi*, fokuserar på uttryckens form som blir påverkat av ett annat uttryck med samma eller liknande form. Stern skiljer mellan kombinatorisk, korrelativ analogi samt fonetisk interferens. Den kombinatoriska analogin innebär den medvetna överföringen av en betydelse till ett annat uttryck med liknande form (engelskans *fast* i betydelse 'fast, orörlig' och 'snabb'). Korrelativ analogi bygger på att referenten får en benämning som framkallats på grund av dess semantiska förhållande med ett annat känt ord. Stern hänvisar bland annat till påverkan av andra språk. Den sista undergruppen kännetecknas av fonetisk påverkan (*sandblind* efter fornengelskans *samblind*).

Den tredje klassen, *Förkortning*, är det effektiva sättet att uttrycka sig kort och effektivt. Underklassen avklippning betyder här sådana förkortningar som *rea* från *realisation*, *bil* från *automobil*. Vid utelämnande som är den andra underklassen är det fråga om en fras som förkortas medan referenten förblir underförstådd. Sjöström exemplifierar med *påstigande passagerare* som har genomgått en semantisk förändring mot att förkortas till *påstigande*.

Den fjärde klassen, *Namngivning*, innebär att referenten får ett nytt namn som aldrig förr har använts. Med avsiktliga namngivning avser Stern den medvetna namngivningen som brukar ges i samband med exempelvis framsteg i kunskap dock

är det ingen direkt semantisk förändring. Den avsiktliga överföringen, den andra underklassen, innebär däremot en semantisk förändring eftersom redan existerande uttryck får en utvidgad användning genom att beteckna en ny klass av referenter. Hit hör exempelvis metaforiska förändringar (ex. *han är ett lejon*)

Den femte klassen, *Överföring*, går ut på att språkanvändare oavsiktligt överför ett uttryck till en ny referent eftersom referenterna på något sätt liknar varandra till utseende eller funktion. Som exempel nämner Sjöström bland annat adjektivet *skarp* om en persons näsa som har tagit över den formella likheten med exempelvis kniv.

Den sjätte klassen, *Omkastning*, är också en oavsiktlig användning av ett uttryck som förekommer samtidigt som det andra uttrycket och på det sättet betecknas en annan egenskap hos referenten. Exempelvis när man uppmanar ”ta en kopp till!” är det dryck man egentligen menar och inte själva koppen.

Till sist talar Stern om *Avpassning* som den sista klassen av semantisk förändring och som också är den nödvändiga justeringen av betydelse efter de föregående sex klasserna. Som exempel tjänar här *horn* som passar in i den första klassen *Ersättning* (betydelse från ’horn från ett djur’ till ’producera musik’). Efter avpassningen av betydelsen i form av tillämpning på andra objekt, nämligen andra instrument som användes med samma syfte, fick betydelsen den verkliga karakteristiken – det är syftet och inte materialet som är det viktiga hos horns betydelse.

3 Material, metod och begränsningar

Materialet för denna uppsats hämtas från Språkrådets nyordslistor. Språkrådet publicerar listan en gång om året och den innehåller de mest aktuella nyorden. Orden är inte etablerade i språket på det sättet att de garanterat hamnar i nästa upplaga av Svenska Akademiens ordlista (vidare: SAOL13), men de är ändå intressanta på grund av sina bildningssätt. Jag har valt att analysera nyord som publicerades under perioden mellan åren 2000 och 2012 dels för att ha någon längre period för undersökningen, dels för att det är just nyordslistor från 2000 och framåt som är tillgängliga att ladda ner på Språkrådets hemsida. Genom att samla in alla nyord publicerade under de senaste 12 åren och dela upp dem i motsvarande ordklasskategori har jag fått överblick över det samlade materialet och en uppfattning om vad som kan begränsas. Det är nämligen adjektiv som har blivit valda bland andra ordklasser för närmare undersökning. Substantiv och verb är de största grupperna och att inkludera även dessa i min undersökning skulle kräva ett allt för omfattande arbete. Substantiv betecknar personer, djur, redskap, abstrakta och konkreta ting (Liljestrand, 1993:69) och i den tid då utvecklingen inom teknik, vetenskap och samhälle kräver nya beteckningar på begrepp över företeelser är substantiv den vanligaste ordklassen. Det som däremot väckte intresse för mig är att se hur de företeelserna beskrivs, med vilka egenskaper och då är det fråga om adjektiv. Materialet omfattar 23 nya adjektiv och undersökningen inkluderar både perfekt- och presensparticip (exempelvis *framåtlutad*, *förlåtande*).

Mitt tillvägagångssätt för excerpering av adjektiv bland andra nyord var först och främst att se på ändelser med utgångspunkt i avsnitt om viktiga begrepp (2.2.1.3. *Avledning*), men även enligt anvisningar i ordlistan markerade med *adj.* I vissa fall var det svårt att avgöra om ordet är ett adjektiv eller substantiv och då var ordets angivna betydelseförklaring eller exempel på kontext där ordet används avgörande. Ett exempel på sådant ord är *latteliberal* (efterled *-liberal* kan vara såväl substantiv som adjektiv, d.v.s. har två betydelser – enligt SAOL13). Här har jag kommit fram till att ordet inte ska tas med i min undersökning eftersom enligt angiven kontext är ordet ett substantiv. Dessutom bidrar den grammatiska formen hos ordet till sådan bedömning: *latteliberaler* står i plural obestämd form och ändelse *-er* tyder på att det

är ett substantiv man har att göra med, i fall det hade varit ett adjektiv skulle ändelsen bli *-a (-liberala)*:

Det var de nya moderaterna som låg bakom den borgerliga valsegern. Men det är en idémässigt utspädd grupp, latteliberaler, som inte identifierar sig som moderater utan som spretar åt alla håll. *Dagens Nyheter* 15.11.2006 (Nyordslista 2006⁴)

Det diskuteras mycket om Språkrådets trovärdighet eftersom det är många som anser att nyorden i de publicerade listorna inte är användbara och att man har aldrig har använt eller stött på orden. Men som det redan har nämnts är Språkrådet ett officiellt organ för språkvård och språkpolitik med lång tradition som ansvarar för språkvården i Sverige. Språkrådet uppmärksammar att det inte är myndigheten som hittar på orden utan att språkbrukarna är viktiga aktörer för språkutveckling och skapande av nyord.

Språkrådet definierar nyord på följande sätt:

- 1) 'Ord och uttryck som inte har kunnat beläggas tidigare'
- 2) 'Nya användningar och betydelser av befintliga ord och uttryck' (Lindgren, 2012)

Den första formuleringen anser jag är motsvarar nybildade ord. När det gäller urval av nyord i årliga nyordslistor så argumenterar Språkrådet att kriterierna skiljer sig från ordböckernas. Frekvensen spelar nämligen den minsta rollen till skillnad från traditionella ordböcker som brukar ta med etablerade och lexikaliserade ord. Det är fullt möjligt att ett ord förekommer exempelvis i en tidningsartikel bara en gång men det kan ändå bli registrerat i nyordslistan och argumenten för detta är att ordet:

- är intressant på grund av ordbildning
- fungerar som avspegling av samhället
- visar hur språket fungerar

⁴ Nyordslistorna är tillgängliga på Internet: <http://www.sprakradet.se/2460> (Hämtad 2013-04-13)

Metoden för analysen är kvalitativ och deskriptiv. Alla adjektiv i Språkrådets nyordslistor mellan 2000-2012 kommer att analyseras med utgångspunkt i den teori som presenterats tidigare.

Det är både form och innehåll som är viktiga hos varje ord och därför måste orden ses i en kontext. Här kommer i första hand Språkbankens korpusar (vidare ska de markeras med KORP) bli till hjälp som har textsamlingar från olika bloggar och medier, dock uppstår ibland hinder som gör att även sökmotorer i andra hand kan bli till hjälp. Vissa ord får nämligen inga träffar i korpusar och det kan bero på att de innehåller data från källor där orden aldrig dykt upp. En annan orsak som jag upptäckt under min undersökning är att inte alla tidningsartiklar tycks vara bevarade elektroniskt.

Jag är medveten om att antalet undersökta ord inte räcker för att dra några långtgående slutsatser om adjektivisk ordbildning under åren 2000 till 2012, men jag utgår endast från nyord registrerade av Språkrådet och drar mina slutsatser endast utifrån dessa ord. När Malmgren resonerar kring begreppet produktivitet hos suffix eller prefix menar han att det inte är tillräckligt att prata om produktivitet om ingen ordbildning har skett med hjälp av dem under de senaste 50 åren. Men samtidigt gör han ändå anspråk på nyord som är yngre än 50 år eftersom ”dessa ord ger [...] signaler till många språkbrukare om att det är fritt fram att använda motsvarande suffix för att bilda nya ord” (Malmgren, 2001:4-5). Jag utgår från detta resonemang även när det gäller mönster i ordbildning, alltså även min analys skulle kunna visa på tendenser i nutida ordbildning och möjliga framtida mönster för ordbildning i svenskan.

4 Analys

I det här avsnittet kommer de undersökta orden presenteras, indelas i grupper enligt det aktuella ordbildningsmönstret och analyseras.

Bland de nya adjektiven finns ord bildade med hjälp av avledning: *attitydig*, *brattig*, *kreddig*, *pixlig*, *uckig*, *wikipedisk*, *ogooglebar*, *svenskad*; sammansättningarna är de följande: *inaskad*, *härgjord*, *askbränd*, *askstoppad*, *klimatneutral*; betydelseförändringar har uppstått hos följande ord: *framåtlutad*, *personlig*, *seismisk*, *hembränd*, *förlåtande*, *vintage*, *klimatsmart*, *klimatvänlig*, *promotiv*. Ordbildning med hjälp av kontamination har uppstått hos adjektivet *lokal*. Med utgångspunkt i föregående teoridel kan man hävda att nyord presenterade av Språkrådet under 2000-2012 inte är några lexikaliserade ord och därför kan de uppfattas fel eller skapa förvirring hos språkbrukare.

4.1 Ordbildning

4.1.1 Avledningar

När det gäller avledningsmorfem så är det suffix som dominerar: *-ig*, *-isk*, *-bar*, *-d*. Suffixen är ordklassbestämmande. Bland prefixen påträffar man bara nekande *o-*. Suffixet *-ig* påträffar man i adjektiven: *attitydig*, *brattig*, *kreddig*, *pixlig*, *uckig*. De resterande avledningsmorfem finns representerade med endast ett ord: *wikipedisk*, *ogooglebar*, *svenskad*. Bland adjektiv med suffixet *-ig* är *attitydig*, *brattig*, *kreddig* och *pixlig* nominala, dvs de är bildade till ett substantiv. Vidare ska vi se närmare på vilken syntaktisk relation varje adjektiv har med substantiv.

Attitydig är bildat till det lexikaliserade substantivet *attityd* med hjälp av suffixet *-ig*. Betydelsen av grundordet *attityd* är 'inställning till något, egen självsäker stil, kroppsställning' (SAOL13). Tillsammans med avledningsmorfemet bildas adjektivet med betydelsen 'som uppvisar en viss (ungdomlig) attityd' (Nyordslista 2003). Avledningssuffixet *-ig* brukar ha betydelse 'som liknar', 'som utmärker', 'som är karakteristisk för' eller 'som är' + grundordet (Söderbergh 1968:141), men med

attitydig skulle man snarare kunna parafrasera adjektivet helt enkelt 'som har attityd', alltså mönstret är 'som har + grundordet'. Vid sökandet av kontexter där ordet används ger KORP bara en träff där huvudordet är en person, Google ger också flera träffar med personer som huvudord, men dessutom olika föremål (låt, mössa, doft – sökning per 2013-22-04) som huvudord till *attitydig*. Vad personligheten beträffar så kan man mena att *attitydig* betyder 'en person som har en inställning till något' (men då uppstår fråga vilken inställning, vilket ger ytterligare möjligheter vid parafrasering) eller som har en självsäker stil. När det gäller föremål så känns det som att föremålet kan beskrivas med hjälp av *attitydig* som endast med självsäker stil (föremål kan väl inte ha någon inställning, annars borde man tala om metaforiska betydelser). Alltså ordets betydelse och konnotation varierar beroende på kontext.

Ordet *brattig* har däremot ett mönster som skulle kunna låta 'som betar sig som en brat' alternativt 'som är (liknar) en brat' där brat har en negativ konnotation i form av snobbig överklassperson. Det här mönstret ger intryck av liknelse, jämförelse. Den negativa laddningen av grundordet överförs även till det avledda adjektivet. Om man däremot jämför grundordet hos *attitydig* så uttrycker det ingen bestämd laddning utan den avslöjas under kontextens påverkan som vi har sett sker även med det avledda adjektivet. Grundordet till avledningen *brattig* är substantivet *brat* vilket tyder på att adjektivet är av nominalavledd typ (Söderbergh, 1968:131). När det gäller grundordet så anser jag att man kan prata om direktlån (se avsnitt 2.2.1.4. Lånord) eftersom ordet är hämtat i sin helhet från engelska.

Kreddig är bildat till det engelska *kredd* (alternativt *credd* efter *credibility*) och det är också fråga om direktlån, dock är stavningen anpassad till svenskan. Vid sökning på KORP efter grundordet får man intrycket att det betyder 'anseende, respekt' (exempelvis *Det ska de ha kredd för*). Det syntaktiska mönstret i det fallet kan bli följande: 'som har + grundord'. Vidare sökning på KORP ger kontexter där huvudord till *kreddig* varierar mellan personer och föremål (estradoet, modestylist, dj, gäst; tidning, bok, musik, akt).

Pixlig är bildat till substantivet *pixel* som betyder 'fyrkantig bildpunkt inom datorgrafik' (Nyordslista 2005). Intressant är att grundordet *pixel* i sig har neutral laddning som ändrar sig mot negativ vid avlett adjektiv. Konnotationen till det

nybildade adjektiv är olika slags visuell bild vilket framgår även genom KORP:s kontexter: bild, video, foto, logotyp, skärm. Dock har jag även upptäckt att avledningen används på sändning med webstream som huvudord och jag antar att TV kan menas här. På det sättet utvidgas adjektivets betydelse till 'vad kvaliteten beträffar när det gäller visuell bild'. Alltså tyder *pixlig* på att det är störningar i kvaliteten och det aktuella syntaktiska mönstret är "som har + grundordet".

Både *reddig* och *pixlig* står i Språkrådets nyordslista som ord med ökad användning. Jag har ändå valt att behandla dem som nybildningar eftersom perioden mellan ordbildning och betydelseförändring är oklar, men orden är inte lexikaliserade och därför anser jag de som nya och behandlar dem som sådana. Anmärkningen "ökad användning" kan ses som tecken på ordens utvecklade lexikalisering.

Det sista adjektivet i avledningsgruppen med suffixet *-ig* är *uckig* som har ett grundord med okänd bakgrund. Betydelsen som Språkrådet anger är 'äcklig', 'dålig'. Rotmorfemet *uck* existerar inte självständigt, men min spekulering är att *uck* är något slags onomatopoetiskt ord, dvs. ljudhärmande ord med stilistisk verkan "i syfte att göra framställningen mera uttrycksfull" (Thorell, 1981:19-20). Nästa spekulering är att bakgrunden till *uck* är en onomatopoetisk interjektion *usch* som uttrycker 'angivande avsky el. ovilja' (SAOL13). På det sättet kan det ha uppstått en kontamination, dvs. sammanblandning av två betydelsebesläktade ord (Thorell, 1981:21) av interjektion *usch* och adjektiv *äcklig*. Förklaringen till att *uckig* ersätter *äcklig* kan vara att man känner behov av att uttrycka sig mer uttrycksfullt och expressivt. Sökning på KORP gav inga träffar på *uckig*, men däremot genom Google har jag upptäckt att i de flesta fallen beskriver adjektivet objekt och föremål som maskin, bil, spärr, konsistens, inredning, orkester, kylare, elkabel, gröt, motorn, reklam, version, lukt, känsla. Men bland huvudorden finner man också personer (ex. underförstått i *jag känner mig så uckig*) (sökning på Google gjordes 2013-04-26). Det vanliga mönstret som gäller för gruppen avledda adjektiv med suffixet *-ig* har man svårt att tillämpa vid parafrasering av *uckig* eftersom grundordet inte existerar, men jag skulle föreslå "som har dåliga, äckliga egenskaper/väcker äckel".

Adjektivet *wikipedisk* är bildat till ett namn på en elektronisk encyklopedi på Internet med hjälp av avledningsmorfemet *-isk*. Suffixet ger adjektivet klassificerande

karaktär och det syntaktiska mönstret vid parafrasering skulle kunna låta som ”karaktäristisk för + grundord” (Söderbergh, 1968:144, 148). Vid kontextsökning på Google får man huvudord som *kunskap*, (icke-wikipedisk) *information*, *myrläsning*, *dialekt* osv. Den svaga tillförlitligheten till Wikipedia som kunskapskälla bidrar till ett avlett adjektiv med konnotationer som *tvivelaktig*, *otillräcklig*. Språkrådet nämner adjektiv encyklopedisk i förklaringar till adjektivet som jag anser kan ha bidragit till en analogisk bildning av wikipedisk som har en mindre omfattande betydelse.

*Ogooglebar*⁵ är avlett med hjälp av både nekande prefix *o-* och suffix *-bar* och adjektivet är bildat till verbet *googla* som betyder ’söka på nätet med hjälp av sökmotorn Google’ (SAOL13). Suffixet *-bar* pekar på möjligheten att utföra en handling med hjälp av det verbala grundordet och kan bytas ut genom att man parafraiserar adjektivet med ett verb i passiv form. I fallet med *ogooglebar* borde det syntaktiska mönstret vara ’som inte kan göras’. Sådana adjektiv kallas för passiva möjlighetsadjektiv (Thorell 1981:123). Prefixet *o-* ger det avledda adjektivet en betydelse som negerar avledningsstammens betydelse (SAG2:184), dvs. *ogooglebar* är det motsatta till det tänkbara adjektivet *googlebar*.

Den sista avledningen är *svenskad* som är bildat till ett substantiv med hjälp av suffixet *-d*. Språkrådet anger i förklaringar till ordet att *svenskad* har dykt upp efter en engelsk motsvarighet *sweded* och bakgrunden till ordet är filmen ”Be kind rewind”. Detta ger mig anledning att tro att det är fråga om lånord i svenskan och närmare översättningslån eftersom ordet översätts i sin helhet. Kontextsökning gav inga väsentliga resultat och det troligtvis beror på att ordets betydelse är kopplad till en film, vilket minskar användningsfrekvens.

4.1.2 Sammansättningar

Nya sammansatta adjektiv är följande: *inaskad*, *härgjord*, *askbränd*, *askstoppad* *klimatneutral*. Jag anser att de adjektiven är determinativa eftersom det inte går att sätta ”och” mellan lederna (se avsnitt 2.2.1.2. om sammansättningens betydelse).

⁵ Adjektivet blev borttaget i mars 2013 från Språkrådets nyordslista efter skandalösa påtryckningar från Google företag men jag har valt trots detta att ta med ordet eftersom ordets radering från listan innebär inget annat än resultat av skandal och detta påverkar inte min undersökning om ordbildning hos adjektiv.

Exempelvis bär förleden *klimat-* och efterleden *-neutral* ingen jämförbar betydelse utan betecknar två olika ord.

Participen *härgjord* och *inaskad* passar båda in i en grupp med gemensamt syntaktiskt mönster där sammansättningen kan parafraseras genom att man byter ordföljden mellan lederna. Bilederna *här* och *in* pekar på relativ riktning (Söderbergh, 1968:28). På det sättet kan *härgjord* parafraseras som ”gjord här”. Som även Språkrådets nyordslista anger konnoterar detta particip så gott som utan undantag till maträtter. Kontextsökning på Google (per 2013-29-04) ger dock en träff med ”skruven är härgjord av stål”, samt ”härgjord trend”, men den senare används ändå inom kontext om matkultur:

Efter 1990-talets exotiska turer med sushi, hummus, prosciutto och thaimat går vi nu mot en härgjord trend. (Carlqvist, 2005)

Sökningen försvåras på grund av möjliga särskrivningar av ”här gjord” och jag har därför begränsat den genom att ange den precisa stavningen i avancerad sökning.

Inaskad kan parafraseras på samma sätt genom att byta ordföljden – ”askad in”. Participets betydelse anges av Språkrådet som ”som inte kunnat ta sig hem till följd av flygstoppet efter vulkanutbrottet på Island”. Här anser jag att det lexikaliserade participet *insnöad* kan tjäna som ett mönster för nybildningen. *Insnöad* betyder ”isolerad på grund av snöoväder” (Lexin⁶) och vid *inaskad* vill man på samma sätt uttrycka begränsning i handlingar på grund av oväder. Alltså kan man hävda att det nya adjektivet *inaskad* blev bildat genom analogi (Liljestränd, 1993:8). Analogi är det också fråga om när det gäller participet *härgjord* eftersom Språkrådet i förklaringen till det nya adjektivet anger ett exempel på *hårtappat vin*. I det sista exemplet pekar dock förledet *här-* på den lokala tillverkaren till skillnad från förleden i *härgjord* som betecknar tillverkning på samma ställe som försäljningen.

Participet *inaskad* uttrycker ett tillstånd och är ett adjektiviskt particip, vilket kan bekräftas på följande sätt i exemplet hämtat i KORP:

⁶ Lexin på nätet <http://lexin2.nada.kth.se/lexin/>

Den som är inaskad, måste lära sig think outside the box.

Inaskad kan bestämmas av *inte längre/fortfarande* på följande sätt:

Den som [inte längre/fortfarande] är inaskad, måste lära sig think outside the box.

På det sättet kan vi se att *inaskad* uttrycker ett tillstånd och är ett particip med adjektiviska egenskaper (SAG 2:593).

Perfektparticipen *askstoppad* och *askbränd* blev båda aktuella år 2010 då vulkanutbrottet på Island skapade kaos i hela världen och speciellt när det gällde flygtrafik. Orden figurerar aldrig i några andra kontexter än där nyorden det aktuella året presenteras. Participen har inte förekommit i någon senare användning i svenskan och det är ett bra exempel på hur pass olika livslängd orden har och på att nyordens aktualitet kan upphöra lika fort som det fenomen som orden är kopplade till börjar bli allt mindre relevant.

Gemensamt för dessa particip är förleden ask-, men också förhållandet mellan för- och efterlederna visar på att de båda kan uppfattas som particip med verbala egenskaper (SAG 2:602):

Askstoppad - stoppad på grund av aska

Askbränd - bränd på grund av aska

I båda fallen uttrycker förleden ask- en orsak som orsakar en konsekvens som uttrycks med efterleden. Betydelsen av participet *askbränd* är metaforisk och uttrycker inte direkt en förbränningsprocess utan efterleden -bränd används här i betydelsen ”blev bankrutt” och förleden ask- står i uttryck för orsak till denna bankrutt.

Klimatneutral är ett sammansatt adjektiv med ett substantiv som förled. Bland tidigare existerande ord med efterleden -neutral dominerar *könsneutral*, men det finns också sådana bildningar som *CO2-neutral*, *koldioxidneutral*, *miljöneutral*, *värdeneutral*, *färgneutral*. Samtidigt är förleden *klimat-* vanlig i sammansättningar (*klimatskeptisk*, *klimatskadlig*, *klimatvänlig*, *klimatsmart*). På det sättet kan man prata om produktiva för- och efterleder (Malmgren, 2001:4) eller det kan vara fråga om analogiska bildningar som vi har sett tidigare med participen *inaskad* – *insnöad*, *härgjord* - *härtappad*. Det syntaktiska mönstret skulle kunna låta som ”neutral till

klimatet”, dvs. ”huvudord + prepositionsuttryck ” där bileden uttrycker ”utsträckning av huvudledens giltighet” (Söderbergh, 1968:24). Från kontexterna framgår det att efterleden *-neutral* har betydelsen ’kompensation’, dvs. man visar sin neutralitet genom att kompensera för klimatförsämring. Några exempel från KORP illustrerar detta:

Klimatneutral frakt – pengar betalda för frakten går till miljöräddande utgifter

Klimatneutral framtid – framtid då alla kompenserar för klimatförsämring

Klimatneutralt företag – företag som kompenserar sin verkan på klimatet genom andra projekt.

4.1.3 Kontamination

Adjektivet global betecknar enligt Språkrådet något som både är lokalt och globalt och jag placerar ordet i en separat grupp av nybildningar som heter kontamination. Den typen av ordbildning innebär att språkanvändare medvetet skapar ett gemensamt ord som sammanfattar eller betecknar gränsen mellan två grundord (Söderbergh, 1968:180-181). Adjektivet global är en kombination av global och lokal och markerar huvudordets tillhörighet till ett både mindre omfattande, lokalt område och ett större, mer globalt. Kontextsökning på KORP visar att global förekommer som attribut till exempelvis substantiven blogg, profil, medvetenhet, folkhögskola, miljö eller personer.

4.2 Betydelseförändring

I följande avsnitt ska tidigare i svenskan existerande ord som med tiden ändrat sin betydelse betraktas. Adjektiven kommer att analyseras och möjliga orsaker till betydelseförändring kommer att klassificeras med utgångspunkt i Sterns teori. Eftersom fokus ligger just på betydelsen så ska inte den morfologiska delen hos varje enskilt ord analyseras. Till gruppen med ord som ändrat sin betydelse hör följande adjektiv: *framåtlutad, personlig seismisk, hembränd, förlåtande, vintage, klimatsmart, klimatvänlig, promotiv*.

Framåtlutad betecknar först och främst en kroppsställning men har fått en bildlig betydelse genom att det beskriver en attityd. *Framåtlutad* innebär att man är intensiv, energisk, företagsam (Nyordslista 2011). Den ursprungliga betydelsen markerande kroppsställning överförs till att illustrera en attityd. Betydelseförändringen hos adjektivet *framåtlutad* passar in i den femte klassen *Överföring* som innebär att ”redan existerande uttryck i språket appliceras på nya referenter” och det är likheten i form eller funktion mellan två referenter som uppfattas av språkanvändaren (Sjöström, 2001:83).

Personlig är ett lexikaliserat adjektiv med flera betydelser (hämtat ur SAOB):

1. Som är en person, tänkande, kännande, viljande väsen (ex. Människan är ... en personlig varelse)
2. Som tillhör, gäller, hänför sig till personer (inte saker) (ex. den personliga omgivningen)
3. Som tillhör enbart viss bestämd person (ex. personligt samtal)
4. Som tillhör mänsklig individ (ex. personliga förhållanden)
5. Som gäller någon direkt; närvaro (ex. personligt besök)
6. Om pronomen (ex. jag)

I tillägg till denna omfattande betydelse har *personlig* fått tillämpning på en yrkestitel (Nyordslista 2001) och har på det sättet ändrat sin betydelse i riktning mot privat och individuell yrkesmässigt. Det ger mig anledning att tro att betydelseförändringen sker av icke-språkliga orsaker. Det är en ny typ av yrkesbenämning och för detta behövs ett nytt uttryck. En sådan orsak till betydelseförändring kallar Stern för *Ersättning*, dvs. insättning av en ny referent (Sjöström, 2001:71).

Seismisk är enligt SAOL13 ett adjektiv som beskriver jordbävning, dvs. jordbävnings-, men Språkrådet föreslår en ny metaforisk betydelse ”omvälvande” som kan beskriva företeelser som inte har något med naturföreteelser att göra, men ändå påminner i sitt uttryck om vad som sker under en jordbävning. Det är ett stilistiskt grepp man använder sig av vid metaforer och mottagaren måste själv uppfatta relationen mellan referenterna (Sjöström, 2001:81-82). Stern placerar metaforer under den fjärde klassen *Namngivning* och underklassen *Avsiktlig överföring*. Kontextsökning på KORP visar att adjektivet *seismisk* fortfarande dominerar med sin ursprungliga

betydelse, här följer bara ett exempel på metaforisk användning, nämligen nominalfrasen *seismisk känslighet* som här används med betydelsen 'skakande, rörande':

Massmedierna hakar på med seismisk känslighet för dramatik och vad som gäller.

Den nya betydelsen av adjektivet är inte lexikaliserad, men det ser ut som att språkanvändare ändå kan dra parallell mellan *seismisk känslighet* och exempelvis *seismiskt område* och uppfatta den metaforiska betydelsen med den ursprungliga betydelsens egenskaper.

Den ursprungliga betydelsen av *hembränd* anger SAOL13 som hembränd sprit, dvs. olagligt tillverkat brännvin. Ordet har fått en ny betydelse som också markerar hemmatillverkning dock är referenten ny. Språkrådet anger betydelsen som hembränd om cd-skiva på vilken man spelar in video eller audiofiler. Förutom betydelsen ändras också laddningen hos ordet: om konnotation för hembränd (vin) går ut på otillförlitlig kvalitet, så görs inget anspråk på kvalitet i hembränd (skiva) utan det är syfte med tillverkningen som står i fokus. Korpussökning ger även träffar från senare år på *mix, musik, vara* och *el*, vilket utvidgar betydelsen ännu mer. Orsaker till denna betydelseförändring kan passa in i den femte klassen av Sterns teori, dvs. *Överföring*.

Betydelsen av ordet *förlåtande* ändras från att markera en förlåtande attityd hos människor till att beteckna en förlåtande egenskap hos föremål, exempelvis om en bil som ger trafikanter möjlighet att korrigera sina handlingar (enligt nyordslista 2003 föremålet är antingen väg eller bil). Föremålet har i vissa sammanhang likartade egenskaper som attityden men den direkta betydelsen kan inte tillämpas för föremålet, utan det är attitydens egenskaper som det är fråga om. På det sättet kan man prata om metaforisk betydelseförändring och ordet kan passa in i Sterns fjärde klass *Namngivning* och underklass *Avsiktlig överföring*.

Ord som *vintage, klimatsmart, klimatvänlig, promotiv* har jag svårt att analysera som andra adjektiv eftersom de saknar den ursprungliga betydelsen, dvs. jag har inget underlag för att avgöra i vilken mån har orden ändrats på grund av för lite fakta om deras betydels utveckling. Jag avstår därför från att placera in dem i Sterns klasser

och betraktar dem istället endast som ord med utvidgad betydelse (Sjöström, 2001:156-157) eftersom de alla med tiden ändrar sin betydelse i liten grad genom att preciseras. Jag ger exempel på betydelseförändring hos två av de orden:

Klimatvänlig - en utvidgad betydelse från att vara skonsam mot klimatet till ”som hindrar eller inte påskyndar en hotande klimatförsämring” (Nyordslista 2007). Med ordet menar man nu inte bara attityden till klimat utan det uttrycker också på något sätt initiativ till förändringar i klimatet.

Promotiv har i tillägg till sin betydelse ”befrämjande” (SAOL13) fått en utvidgad eller snarare preciserande betydelse som ”hälsobefrämjande” (Nyordslistan 2003). Dock är det endast betydelsen ”befrämjande” som står i förklaringen till promotiv i den sista upplagan av SAOL, vilket tyder på att den preciserande betydelsen inte är lexikaliserad.

5 Resultat och diskussion

I föregående analys har jag funnit flera bildningsmönster hos avledda och sammansatta adjektiv från Språkrådets nyordslistor under 2000-talet. Dessutom har jag analyserat betydelseförändringar hos adjektiv som har ändrat sin betydelse och placerat adjektiven i respektive grupp för orsaker till betydelseförändring enligt Sterns teori. Analysen har visat att adjektiven bildas på olika sätt genom avledningar, sammansättningar och den mindre vanliga typen av ordbildning – kontamination.

Betydelseförändring sker i olika riktningar, men det är bara en del av adjektiv i den gruppen som jag kunde placera i någon av Sterns klasser för orsaker till betydelseförändring (*framåtlutad, hembränd, personlig, seismisk, förlåtande*). Resterande ord har visat sig vara ogiltiga för min analys och det är av vissa anledningar: orden är relativt nya och saknar information som skulle kunna vara till nytta för mig när det gäller betydelseförändring. Som exempel kan det från engelskan inlånade adjektivet *vintage* tjäna; ordets betydelse anges av Språkrådet som med ökad användning, men problemet här är att den ursprungliga betydelsen är oklar, med andra ord vet man inte med vilken betydelse ordet har dykt upp i svenskan. Detta gör att jag inte kunde följa utvecklingen av ordets betydelse.

Av Sterns sju klasser för orsaker till betydelseförändring har bara tre kommit till användning: *Ersättning, Namngivning och Överföring*. Om man räknar med att bara fem adjektiv kunde analyseras mot bakgrund av Sterns teori och beskrivas med hjälp av tre olika klassificeringar så är förändringen ganska mångskiftande. Vanligast var språkliga orsaker till förändringar hos adjektiven, och det är bara hos adjektivet *personlig* som jag anser att förändringen sker av icke-språkliga orsaker. *Avpassning* som Sterns sista klass av orsaker och den nödvändiga justeringen av andra klasser kunde inte tillämpas på Språkrådets adjektiv eftersom den klassen framförallt involverar en längre process i språkets utveckling.

Bland sammansättningarna kan vi endast se den determinativa typen och i det lilla antalet av ord finner man en variation inom morfologin, nämligen representeras förlederna av olika ordklasser (substantiv i adjektiven *askbränd, askstoppad*,

klimatneutral; preposition i *inaskad*; adverb i *härjord*). Ett annat syntaktiskt mönster kan beskrivas som analogi (*härjord*, *inaskad* efter *här tappad*, *insnöad*), vilket kan visa på framtida möjligheter för ordbildning. Dessutom kan man observera olika relationer mellan för- och efterlederna: parafrasering kan ske genom ledernas motsatta ordning eller med hjälp av preposition; förleden kan stå i uttryck för orsaker eller peka på riktning/läge.

Bland avledda adjektiv med suffixet *-ig* tjänar substantiv som grundord och suffixets betydelse varierar mellan att markera tillhörigheten (det syntaktiska mönstret 'som har + grundord' i adjektiven *attitydig*, *kreddig*, *pixlig*) och att uttrycka liknhet (det syntaktiska mönstret 'som liknar (är) + grundord' i adjektivet *brattig*). Adjektivet *uckig* saknar grundord, dock har jag provat att dra parallell mellan det i betydelsen närstående adjektivet *äcklig* och kommit fram till att en kontamination kunde ha uppstått. Bland andra nya avledda adjektiv finns ett passivt möjlighetsadjektiv med nekande prefix (*ogooglebar*) och ett adjektiv med semantiskt mönster 'karakteristisk för + grundord' representerade.

Analysen visar att Johannissons uttalande om att den moderna ordbildningen strävar efter "klarhet, knapphet och koncentration" (se avsnitt om sammansättningens betydelse) på 1950-talet passar mycket bra även på 2000-talets adjektiv om vi ser på exempelvis adjektivet *global* som med hjälp av kontamination sammanfattar två adjektiv och på det sättet tjänar språkekonomin. Fortfarande undviker man gärna längre omskrivningar och skapar nya kortare uttrycksmedel. Men samtidigt kan denna tendens i ordbildning vara ett resultat av påverkning från medier som väl är en väsentlig källa till nyordslistorna och dessutom är syftet med deras verksamhet att intressera läsare med hjälp av sina uttryck.

Avslutningsvis vill jag understryka att analysen av varje enskilt adjektiv inte borde betraktas som fokuserad på detaljer eftersom avsikten med detta arbete var att mer övergripande se på mönster i ordbildningen hos adjektiv och en mer omfattande detaljerad analys av 23 adjektiv skulle kräva ett mer omfattande arbete.

6 Litteraturlista

Carlqvist, Maria 2005. *Alla kökets trender hamnar i ordboken*. SvD 2005-29-10
http://www.svd.se/kultur/alla-kokets-trender-hamnar-i-ordboken_472113.svd
(Hämtad 2013-04-21)

Dahllöf, Mats 1999. *Språklig betydelse. En introduktion till semantik och pragmatik*.
Lund: Studentlitteratur

Eriksson, Lena 2008. *Tunna texter – brist på adjektiv?*
<http://hdl.handle.net/2077/21107> (Hämtad 2013-04-11)

Johannisson, Ture 1975. *Ordbildning och ordbetydelse. Tendenser i nutida svensk
ordbildning* s.185-200. Göteborg

Lexin på nätet <http://lexin2.nada.kth.se/lexin/>

Liljestränd, Birger 1993. *Så bildas orden. Handbok i ordbildning*. Lund:
Studentlitteratur

Lindgren, Birgitta 2012. ”Nya ord – känsligt, sårande eller politiskt inkorrekt”.
Språkforum <http://urplay.se/Produkter/171616-UR-Samtiden-Sprakforum-2012-Nya-ord-kansligt-sarande-eller-politiskt-inkorrekt> (Hämtad 2013-04-08)

Malmgren, Sven-Göran 1990. *Adjektiviska funktioner i svenskan*. Göteborg: Acta
Universitatis Gothoburgensis

Malmgren, Sven-Göran 2000. *Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800-
2000. Utgångspunkter*. Göteborgs universitet <http://hdl.handle.net/2077/18756>
(Hämtad 2013-04-01)

Malmgren, Sven-Göran 2001. *Förnybart, reliabelt och tvåsamt föräldraskap. Om subjektiv och objektiv produktivitet hos några suffix*. Göteborgs universitet
<http://hdl.handle.net/2077/24081> (Hämtad 2013-29-03)

Nyordslistor 2000-2011 <http://www.sprakradet.se/2460> (Hämtad 2013-04-13)

Nyordslista 2012 <http://www.sprakradet.se/nyord> (Hämtad 2013-04-13)

SAOB = Svenska Akademiens Ordbok, webbversion

SAG2 = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson Erik. *Svenska Akademiens grammatik 2 Ord*. Stockholm: Nordstedts

SAOL13 = *Svenska Akademiens Ordlista 2006*. Trettonde upplagan
www.svenskaakademien.se/ordlista

SAS = Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm, första upplagan

Sjöström, Sören 2001. *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur

Språkbanken, Göteborgs universitet www.spraakbanken.gu.se

Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. www.sprakradet.se

Söderbergh, 1968. *Svensk ordbildning*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm, andra upplagan.

Thorell, Olof 1981. *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte Studium

Wessén, Elias 1965. *Svensk språkhistoria. II Ordbildningslära*. Lund, fjärde upplagan.

7 Bilaga 1

Nya adjektiv registrerade i Språkrådets nyordslistor mellan år 2000 och 2012

Askbränd - skadad ekonomiskt av flygstoppet orsakat av askmolnet från vulkanutbrottet på Island

Askstoppad - stoppad av askmolnet från vulkanutbrottet på Island

Attitydig - som uppvisar en viss (ungdomlig) attityd. 1998

Brattig - snobbig, överklassig 2004

Framåtlutad - ökad bildlig användning: intensiv, energisk, företagsa

Förlåtande - (om väg eller bil) som är byggd så att trafikanter som begår fel skall ha möjlighet att klara sig ändå. 1997

Glokal - som är både global och lokal. 1998

Hembränd - ny betyd.: om cd-skiva till vilken en privatperson själv har kopierat över ljud- eller bildfil med hjälp av en cd-brännare. 2001

Härgjord - om maträtt som är lagad på det matställe där den serveras och alltså inte inköpt som hel- eller halvfabrikat. 2002 *härtappad* om vin

Inaskad - som inte kunnat ta sig hem till följd av flygstoppet efter vulkanutbrottet på Island

Klimatneutral - jämför *klimatneutralisera*. 2005. [da. klimaneutral, no. klimanøytral]
klimatneutralisera kompensera koldioxidutsläpp (t.ex. för en resa) genom att satsa pengar i miljöräddande projekt. 2006. – **klimatneutralisering** 2006.

Klimatsmart - ökad anv.: klok och listig när det gäller att motverkas en hotande klimatförsämring. 2002.

Klimatvänlig - ökad anv.: som hindrar eller inte påskyndar en hotande klimatförsämring. 1992

Kreddig - kreddig ökad anv.: ansedd. 1999

Ogooglebar * borttagen från nyordslista

Personlig - personlig i yrkestitel: beteckning för att någon yrkesmässigt ger råd eller hjälp som anpassats speciellt till en viss kund, t.ex. personlig astrolog 2001 – personlig dietist 2001– personlig shoppare 2001

Pixlig - pixlig ökad anv.: (om digital bild) grovkornig. 1999

Promotiv - som främjar (något); spec.anv.: hälsobefrämjande. 1997

Seismisk - bildlig användning: omvälvande

Svenskad - om hemmagjord version av filmklassiker (som sedan läggs ut på nätet)

Uckig - äcklig; dålig. 2001

Vintage - ökad anv.: (av) gammal fin kvalitet (i synnerhet om andrahandskläder)

Wikipedisk – 1. som avser Wikipedia 2. tvivelaktig. 2007.

[betyd. 2 anspelar på att Wikipedia inte alltid är pålitligt och anknyter till *encyklopedisk*]

8 Resümee

Tartu Ülikool

Germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituut

Skandinavistika osakond

Kevadsemester 2013

Darja Katjužanskaja

Bakalaureusetöö

Glokal, ooglebar, pixlig... Sõnamoodustuse mustrid uutes rootsi adjektiivides 2000. aastatel.

Juhendaja: Niklas Henriksson

Käesoleva töö ülesanneks on uute rootsi adjektiivide analüüs, et välja selgitada milliste morfoloogiliste, süntaktiliste ja semantiliste mustride järgi 2000. aastate adjektiivid moodustatakse. Analüüsi sõnad on pärit Språkrådet (keelenõukogu) loenditest, mis ilmuvad Rootsis kord aastas. Sõnade hulgas on nii uued moodustatud sõnad, kui ka need, mis muutsid oma tähendust. Teooria osas esitatakse kõigepealt põhimõtted rootsi keele sõnamoodustuse kohta. Mis puudutab sõnade tähenduse muutust, siis lähtutakse Sterni teooriast, mis seisneb selles, et erinevate tähenduste muutustel on erinevad põhjused. Stern formuleeris kokku 7 klassi.

Analüüsi ainek koosneb 23 adjektiivist, mis on jagatud esialgselt kahte gruppi vastavalt sellele, kas sõna on moodustatud või omandanud uue tähenduse. Analüüsi käigus selgus, et adjektiivide puhul kehtivad mitmekesised mustrid sõnamoodustuses. Adjektiivid moodustatakse tuletusliidete abil (domineeriv on –ig liide), põimliitomadussõnad ja inglise laensõnad on muud viisid rootsi sõnavara rikastamiseks, aga ka kontaminatsioon tekib mõnedes rootsi adjektiivides. Süntaktiliselt näitab analüüs, et adjektiividel on erinevad väljendamisvõimalused tänu parafraasidele.

Tähenduse muutuse puhul sai välja selgitatud, et Sterni teoriast on 3 klassi, mis on aktuaalsed antud analüüsi adjektiivide jaoks. Nende hulgas on mittekeelelised põhjused ühelt poolt ja keelelised teiselt poolt (näiteks metafoorilised).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

_____Darja Katjužanskaja_____

(autori nimi)

(isikukood: _48505170310_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Glokal, ooglebar, pixlig... Sõnamoodustuse mustrid uutes rootsi adjektiivides
2000. aastatel._____

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on _____Niklas Henriksson_____

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus _____22.05.2013____ *(kuupäev)*

_____Darja Katjužanskaja_____

(allkiri)